

СУТНІСТЬ І ПОНЯТТЯ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Необхідність розуміння того що являє собою трансплантація з точки зору різних підходів, дотримання при цьому особистих немайнових прав осіб та віднесення трансплантаційних правовідносин до сфери регулювання цивільним правом зумовлюють це наукове дослідження.

У статті розглядається цивільно-правовий аспект трансплантації анатомічних матеріалів людини, шляхом застосування методів аналізу та синтезу вдалося сформулювати дефініцію трансплантації анатомічних матеріалів. Під час використання методу абстрагування вдалося розглянути сутність трансплантації не з боку медицини як оперативного втручання, а з правової точки зору як методу лікування для збереження життя. Для визначення цивільно-правового аспекту було застосовано метод дедукції, коли розглядалися певні особливості цивільного права і їх втілення у трансплантаційних правовідносинах.

Встановлено, що цивільно-правовий аспект полягає у тому, що під час регламентування трансплантації, передопераційного та післяопераційного періодів повинні враховуватися засади взаємодії учасників відносин, рівності сторін та диспозитивності. Проаналізовано сутність трансплантації анатомічних матеріалів з точки зору цивільно-правового регламентування. Встановлено, що всі відносини, що стосуються трансплантації, процеси, які сприяють та супроводжують таке оперативне втручання, а також проведення післяопераційних заходів відносяться до сфери особистих немайнових відносин. Розкрито множинний аспект трансплантації, яка може бути розглянута як спосіб здійснення різноманітних особистих немайнових прав людини, залежно від контексту та обставин. Визначено, що трансплантаційні правовідносини охороняються цивільним законодавством у частині неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя та посягання та особисту недоторканність, захист права власності та порушення свободи договору з точки зору надання медичних послуг. У зв'язку з цим визначено підхід, згідно якого трансплантацію пропонують розуміти у широкому та вузькому значенні: як медичну послугу або як право людини на життя. Досліджено окремі принципи, які стосуються трансплантації та зачіпляють цивільно-правову сферу: принцип черговості на анатомічні матеріали, принцип незгоди на донорство та принцип ризиковості донорства. Обґрунтовано, що трансплантацію слід розглядати як метод лікування.

Сформульовано дефініцію трансплантації анатомічних матеріалів як методу лікування, який полягає у пересадці анатомічних матеріалів від донора до реципієнта з метою відновлення функції (-цій) організму і збереження життя, із дотриманням особистих немайнових прав людини. Встановлено, що сутність трансплантації відображає цивільно-правову природу, з огляду на диспозитивність, мету захисту особистих немайнових прав та врегулювання трансплантаційних правовідносин цивільно-правовим договором про надання медичних послуг. Зазначено, що отримані результати статті можуть служити основою для подальших обговорень та досліджень у галузі медичного та цивільного права.

Ключові слова: трансплантація, анатомічні матеріали людини, донор, реципієнт, цивільні правовідносини, особисті немайнові права, медичне право.

Постановка проблеми. Трансплантація органів і тканин людини є складною, інноваційною і важливою медичною процедурою, яка дозволяє людям, які страждають від тяжких захворювань, відновити здоров'я або продовжити життя. Трансплантація органів та тканин – це складне питання, яке потребує

комплексного правового регулювання. З одного боку, важливо забезпечити право на життя та здоров'я реципієнта. З іншого боку, необхідно поважати право на недоторканність особистого життя та анонімність донора. Таким чином, потрібно знайти баланс між цими правами та інтересами і йти в ногу з часом у

контексті розвитку медичних технологій та відповідним правовим регулюванням вказаних правовідносин. Водночас, необхідно розуміти що являє собою трансплантація з точки зору різних підходів.

Необхідність розуміння того що являє собою трансплантація з точки зору різних підходів, дотримання при цьому особистих немайнових прав осіб та віднесення трансплантаційних правовідносин до сфери регулювання цивільним правом зумовлюють це наукове дослідження. Отже, для розуміння категорії трансплантації та її місця у системі цивільного права необхідно визначити її сутність у цивільно-правовому аспекті та сформулювати поняття трансплантації анатомічних матеріалів людини.

Мета статті полягає у дослідженні сутності трансплантації у цивільно-правовому аспекті та формулюванні поняття трансплантації анатомічних матеріалів людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, які стосуються трансплантації анатомічних матеріалів людини є актуальними у вітчизняній цивілістичній науці. Окремі дослідження з вказаної тематики певною мірою проводилися такими науковцями як А.Є. Дзюба, С.Б. Булеца. Також проблематикою визначення поняття та принципів правового регулювання трансплантації займалися В.І. Пішта, Н.С. Юзікова, І.Р. Пташник.

Виклад основного матеріалу. Трансплантація анатомічних матеріалів людини є важливим досягненням медицини, адже вона пов'язує у собі дві складові: дає одній людині шанс на виживання, а іншу спонукає до надання допомоги через донорство. Всі відносини, що стосуються трансплантації, процеси, які сприяють та супроводжують таке оперативне втручання, а також проведення післяопераційних заходів, належать до однієї сфери правовідносин, з огляду на те, що центральне місце у побудові кожного з них займає власне трансплантація. Весь механізм, пов'язаний із підготовкою, проведенням та доглядом після такого оперативного втручання повинен здійснюватися з дотриманням основоположних прав людини, зокрема, особистих немайнових прав.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Цивільного кодексу України цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників [1]. У той час, як особисті немайнові відносини – це суспільні відносини між уповноваженим суб'єктом (носієм особистих немайнових прав і свобод) і зобов'язаними суб'єктами (носіями особистих немайнових обов'язків) щодо особистих немайнових цінностей і благ з метою забезпечення індивідуалізації, самостійності, вільного розвитку та процвітан-

ня уповноваженого суб'єкта, захисту його законних немайнових інтересів, використання особистих немайнових цінностей і благ в інтересах уповноваженого суб'єкта та всього суспільства [2, с. 45].

Таким чином, цивільно-правовий аспект трансплантації анатомічних матеріалів людини проявляється у тому, що всі правовідносини, пов'язані із підготовкою до оперативного втручання, проведенням власне трансплантації та післяопераційним доглядом охоплюють немайнову сферу особи. Відтак, окрім основоположних прав і свобод людини, таких як життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека, які є найвищою соціальною цінністю згідно з Конституцією України [3], кожна людина має право на неможливість здійснення медичного втручання без її згоди, прав на доступ до інформації про стан свого здоров'я, а також на заборону розголошення певних відомостей, що порушує її права [1]. Водночас, людина має право на надання їй медичної допомоги. Разом з тим, особа, що досягла чотирнадцятирічного віку, вправі обирати запропоновані методи лікування, ґрунтовані на медичних висновках та поставлених діагнозах. Також особа має інші особисті немайнові права, які захищають її як фізичну, так і душевну сферу під час проведення трансплантації. Крім того, цивільним законодавством регламентується право на донорство анатомічних матеріалів, без яких власне трансплантація і не відбулася б. Загальна сутність трансплантації анатомічних матеріалів людини з точки зору цивільного права полягає в правовому регулюванні відносин між сторонами, що беруть участь у процесі трансплантації, визначенні їхніх прав та обов'язків, а також у врегулюванні власності та відповідальності за можливі наслідки.

Н. Юзікова зазначає, що у суспільній думці трансплантація органів посідає неоднозначне місце. Спектр її оцінювання знаходиться в межах від незаперечно позитивного оцінювання до категоричного неприйняття. Це є свідченням того, що трансплантація органів максимально концентрує моральне, правове, психологічне, соціальне напруження, оскільки в цьому процесі пов'язані три важливих моменти людського життєвого шляху: 1) імовірна смерть хворого в разі відсутності змоги замінити нежиттєздатний орган; 2) смерть людини, тіло якої може стати порятунком для живої особи; 3) загроза втрати фізичного здоров'я живим донором, що рятує життя іншої особи [4]. Це означає, що окреслені ситуації можуть розглядатися у цивільно-правовому аспекті з різних сторін: по-перше, це інформаційна згода особи або умова договору про надання послуг з пошуку донора про те, що існує момент черговості на анатомічні матеріали [5, с. 186] і особа може не дочекатися потрібного їй матеріалу та медичні праців-

ники не будуть нести відповідальність за неналежне надання медичної допомоги. Другий момент – це право на посмертне донорство, яке має зворотню сторону і втілює у собі запобігання порушення права на особисту недоторканність, у випадку, коли особа не погоджувалася на такі дії. В Україні щодо цього існує, так званий, принцип незгоди на посмертне донорство, тобто йдеться про те, що анатомічні матеріали людини після її смерті можна використовувати тільки у випадку її прижиттєвої згоди. Варто зазначити, що також у випадку відсутності такої згоди, дозвіл запитується трансплант-координатором особисто у другого з подружжя або в одного з близьких родичів цієї особи. Проте, тут йдеться вже не про особисту волю людини.

І, звичайно, третій характерний момент, на який звернула увагу Н. Юзікова – це добровільна згода донора на надання анатомічних матеріалів з урахуванням усіх для нього ризиків.

Отже, можна стверджувати, що трансплантація і всі процеси, пов'язані із пересадкою органів і тканин чи ті, що супроводжують таку діяльність повинні враховувати засади взаємодії учасників відносин, рівності сторін та диспозитивності, що, безперечно, є втіленням цивільно-правового аспекту таких відносин. У додаток до цього, досліджувані правовідносини, пов'язані із трансплантацією охороняються цивільним законодавством у частині неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя та посягання та особисту недоторканність, захист права власності та порушення свободи договору з точки зору надання медичних послуг.

Далі, якщо розглядати поняття трансплантації, то у Законі України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини» у ч. 1 ст. 1 визначено, що трансплантація – спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці анатомічного матеріалу людини від донора реципієнту і спрямований на відновлення здоров'я людини [6]. Варто зазначити, що хоч Законом і, регламентована вказана дефініція, проте у вітчизняній науці точаться дискусії з приводу підходів до її формулювання, зокрема, у цивільно-правовому аспекті.

Згідно з медичною енциклопедією, трансплантація (від латинського «transplantare» – пересаджувати) – це «заміщення відсутніх або незворотно пошкоджених патологічним процесом тканин чи органів власними тканинами чи органами (тканинами), взятими з іншого організму [7]. І.Р. Пташник, у свою чергу, пропонує трансплантацію визначати як «... особливий вид медичної послуги, що сприяє реалізації конституційного права громадян на охорону життя та здоров'я та полягає в проведенні хірургічної операції по пересадці органів та тканин та здійснюється медичним закладом за згодою реципієнта»

[8, с. 24]. Вчена зазначає, що трансплантація є видом медичної послуги. У той час, як законодавець чітко визначив, що це є метод лікування.

А.Є. Дзюба також розглянула проблему визначення поняття трансплантації органів і тканин у контексті цивільних правовідносин. Вчена зазначає, що українські та зарубіжні вчені не мають однозначних поглядів на доктринальне тлумачення цього терміну. Водночас, вона вказує на те, що необхідно виділити такі підходи до розуміння трансплантації: трансплантація як медична маніпуляція (медичне втручання); трансплантація як процес пересадки органів або тканин; трансплантація як метод лікування; трансплантація як медична допомога; трансплантація як медична послуга. Незважаючи на відсутність узгодженості, науковець вважає, що саме медична послуга є найкращим відображенням цивільно-правової природи відносин з надання медичної допомоги [9, с. 109]. Можна частково погодитися з такими твердженням у контексті розгляду трансплантації шляхом виділення декількох підходів. Адже, дійсно, особа піддається оперативному втручанням задля врятування життя, що проявляється шляхом пересадки органів чи тканин. Цей процес кваліфікується як надання людині медичної допомоги, проте така медична допомога якраз надається із застосуванням різноманітних методів лікування, до яких належить власне трансплантація.

Також існує підхід, згідно якого трансплантацію пропонують розуміти у широкому та вузькому значенні: як медичну послугу або як право людини на життя [10, с. 65]. Можна погодитися із позицією А.Є. Дзюби, що такий підхід безперечно потребує уточнення. Проблема полягає в тому, що у цивілістичній науці немає єдності поглядів щодо визначення місця трансплантації в системі особистих немайнових прав. Така ситуація зумовлена недосконалим правовим регулюванням. ЦК України не містить поняття трансплантації чи окремої статті, присвяченої правовому регулюванню відносин у сфері трансплантації [11, с. 40]. Втім, стаття 290 ЦК України регламентує право на донорство і визначає, що «повнолітня дієздатна фізична особа має право бути донором ... органів та інших анатомічних матеріалів та репродуктивних клітин» [1]. Поряд із цим, у правовій доктрині висловлюється думка, що через поєднання донорства та трансплантації забезпечується ключове немайнове право особи – право на життя [8, с. 23].

Трансплантація може бути сприйнята як спосіб забезпечення права на життя, оскільки вона може бути останнім або єдиною можливим засобом порятунку для людини зі смертельним захворюванням. А саме обрання процедури трансплантації як спосо-

бу або методу лікування може бути спрямованим на збереження або продовження життя особи. Одночасно, трансплантація допомагає зберегти або відновити здоров'я людини, яка може бути на межі смерті або стикатися з серйозними хворобами. Таким чином, вона може бути розглянута як спосіб реалізації права на здоров'я.

Такі роздуми дійсно сприяють розкриттю цивільно-правового аспекту пересадки органів і тканин через призму захисту особистих немайнових прав. І тут йде мова не лише про право на життя, а й інші особисті немайнові права людини, про які ми зазначали на початку нашого дослідження.

Всесвітня організація охорони здоров'я, у свою чергу, дає таке визначення трансплантації як передачу (приєднання) людських клітин, тканин або органів від донора до реципієнта з метою відновлення функції (-цій) в організмі [12]. Тобто ВООЗ прямо не виокремлює чи трансплантація є методом лікування, чи медичною послугою, але, разом з цим, встановлює її спрямування і мету. Трансплантація є передачею (приєднанням) анатомічних матеріалів від однієї особи до іншої, тобто вона не включає інших маніпуляцій. Водночас, зазначена мета – відновлення функцій в організмі вказує на те, що основною ціллю всіх супутніх процесів є збереження життя особи.

Таким чином, трансплантація має множинний аспект і може бути розглянута як спосіб здійснення різноманітних особистих немайнових прав людини, залежно від контексту та обставин. Важливо врахувати, що визначення та захист цих прав повинні супроводжуватися максимально чіткими та визначеними юридичними механізмами, які, у свою чергу, мають керуватися чітко визначеною правовою регла-

ментацією, а також забезпечувати високий рівень захисту прав та інтересів всіх сторін, включаючи донорів, реципієнтів та медичних працівників.

Висновки. Отже, на підставі вищезазначеного, можна сформулювати власну дефініцію трансплантації анатомічних матеріалів і визначити, що йдеться про метод лікування, який полягає у пересадці анатомічних матеріалів від донора до реципієнта з метою відновлення функції (-цій) організму і збереження життя, із дотриманням особистих немайнових прав людини.

Щодо сутності трансплантації як процедури та правовідношення, в науці є різні точки зору та дискусії. Трансплантація анатомічних матеріалів людини представляє собою складну юридичну проблематику. Більшість учених підтримує позицію згідної якої трансплантація втілює в собі реалізацію права на життя та інших особистих немайнових прав, що безпосередньо вказує на цивільно-правовий аспект. Також у контексті цивільного права важливо звернути увагу на визначення питання права власності на анатомічні матеріали, з огляду на віднесення їх до об'єктів цивільних прав. Крім того, у зв'язку з необхідністю отримання згоди та відмови сторін на проведення певних процедур, пов'язаних із трансплантацією проявляється принцип диспозитивності, притаманний цивільному праву. Водночас, права та обов'язки сторін надання медичних послуг з пересадки органів і тканин зазвичай визначаються цивільно-правовим договором, який також встановлює положення цивільно-правової відповідальності. Це вказує на цивільно-правову природу трансплантаційних правовідносин, що визначає сутність трансплантації як збереження життя людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Попова С. О. Особисті немайнові права юридичної особи: реалії сьогодення. : монографія. Харків : Право, 2023. 358 с.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
4. Юзікова Н. Правове регулювання трансплантації анатомічних матеріалів людині. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 4. С. 213–218. DOI: 10.31733/2078-3566-2020-4-213-218.
5. Медичне право : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С.Б. Булеци; д-ра юрид. наук, доц. М. В. Менджул. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2021. 720 с.
6. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині: Закон України від 17.05.2018 р. № 2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19>.
7. Медична енциклопедія. URL: https://gufo.me/dict/medical_encyclopedia.
8. Пташник І. Р. Трансплантація органів як особливий вид медичної послуги. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2016. Вип. 41. С. 16-26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2016_41_4.
9. Dziuba A. Organ and tissue transplantation definition: civil law aspect. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. № 71. С. 108–114.
10. Стець О., Білошенко О., Чабаненко Ю. Актуальні питання трансплантації органів і тканин в Україні. *Збірник наукових праць ЛЮГОС*. 2020. С. 64–67.

11. Дзюба А. Є. Цивільно-правове регулювання трансплантації органів і тканин: досвід України та Європейського Союзу. Дис. ... докт. філ.: 081. Львів: ЛьДУВС, 2023. 238 с.
12. Global Glossary of Terms and Definitions on Donation and Transplantation. World Health Organization, Geneva, November 2009. URL: <http://www.who.int/transplantation/activities/GlobalGlossaryonDonationTransplantation.pdf?ua=1>.

REFERENCES

1. The Civil Code of Ukraine, No. 435-IV (2003, January 1). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].
2. Popova, S. (2023) Personal non-property rights of a legal entity: today's realities. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
3. Constitutional of Ukraine, No. 254к/96-ВР (1996, June 28). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> [in Ukrainian].
4. Yuzikova, N. (2020) Legal regulation of human anatomical materials transplantation of people. The article considers the legal basis for transplantation of human anatomical materials. The range of legal. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 4, 213–218. DOI: 10.31733/2078-3566-2020-4-213-218 [in Ukrainian].
5. Buletsa, S. B & Mendzul, M.V. (Ed.) (2021). Medical law Uzhhorod: LLC «RIK-U» [in Ukrainian].
6. Law of Ukraine On the preservation of transplant anatomical materiality, No. 2427-VIII (2018, May 17). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19> [in Ukrainian].
7. Medical encyclopedia. Retrieved from: https://gufo.me/dict/medical_encyclopedia [in Ukrainian].
8. Ptashnyk, I. R. (2016) Transplantation of organs as the particular type of medical service. *Aktualni problemy vdoskonalennia chynnoho zakonodavstva Ukrainy*, 41, 16–26 [in Ukrainian].
9. Dziuba, A. (2022) Organ and tissue transplantation definition: civil law aspect. *Uzhhorod National University Herald*. Ser.: Law, 71, 108–114 [in Ukrainian].
10. Stets, O., Biloshenko, O. & Chabanenko, Yu. (2020). Current issues of organ and tissue transplantation in Ukraine. *Collection of scientific papers АΙΟΓΟΣ*, pp. 64–67 [in Ukrainian].
11. Dziuba, A. E. (2023) Civil law regulation of organ and tissue transplantation: experience of Ukraine and the European Union. Lviv State University of Internal Affairs [in Ukrainian].
12. Global Glossary of Terms and Definitions on Donation and Transplantation. (2009). World Health Organization, Geneva, November. Retrieved from: <http://www.who.int/transplantation/activities/GlobalGlossaryonDonationTransplantation.pdf?ua=1>.

TARASIUK INNA

Postgraduate student of the Department of Civil and Legal Policy, Intellectual Property and Innovation of the Yaroslav Mudryi National Law University

THE ESSENCE AND CONCEPT OF TRANSPLANTATION OF HUMAN ANATOMICAL MATERIALS: CIVIL LAW ASPECT

Problem setting. The need to understand what transplantation is from the point of view of different approaches, at the same time respecting personal non-property rights of individuals and regulating transplantation legal relations by civil law are the conditions for this scientific study.

Analysis of recent researchers and publications. Such scientists as Dzyuba A.E., Buletsa S.B. conducted important research on the topic we chose. Also, the problem of defining the concept and principles of legal regulation of transplantation was studied by such domestic scientists as Pishta V.I., Yuzikova N.C., Ptashnyk I.R.

Purpose of the research is to study the essence of transplantation in the Civil Law aspect and formulation of the concept of transplantation of human anatomical materials.

Article's main body. The article examines the civil-law aspect of the transplantation of human anatomical materials, which consists in the fact that during the regulation of the transplantation, pre-operative and postoperative periods, the principles of interaction between the participants of the relationship, equality of the parties and dispositiveness should be taken into account. The essence of the transplantation of anatomical materials from the point of view of civil law regulation

is analyzed. It has been established that all relationships related to transplantation, processes that facilitate and accompany such surgical intervention, as well as the conduct of postoperative measures, belong to the sphere of personal non-property relationships. The multiple aspect of transplantation is revealed, which can be considered as a way of exercising various personal non-property rights of a person, depending on the context and circumstances. It was determined that transplant legal relations are protected by civil law in terms of the inadmissibility of arbitrary interference in the sphere of personal life and encroachment and personal integrity, protection of property rights and violation of freedom of contract from the point of view of providing medical services. In this regard, an approach has been defined, according to which transplantation is proposed to be understood in a broad and narrow sense: as a medical service or as a person's right to life. Separate principles that relate to transplantation and affect the civil law sphere have been studied: the principle of priority for anatomical materials, the principle of non-consent to donation and the principle of the riskiness of donation. It is justified that transplantation should be considered as a method of treatment.

Conclusions and prospects for the development. The definition of transplantation of anatomical materials as a method of treatment is formulated, which consists in the transplantation of anatomical materials from the donor to the recipient with the aim of restoring the function(s) of the organism and preserving life, while respecting the personal non-property rights of a person. It is noted that the results of the article can serve as a basis for further discussions and research in the field of medical and civil law.

Key words: transplantation, human anatomical materials, donor, recipient, civil legal relations, personal non-property rights, medical law.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Тарасюк І. О. Сутність і поняття трансплантації анатомічних матеріалів людини: цивільно-правовий аспект. *Право та інновації*. 2024. № 1 (45). С. 67–72.